

**ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΕΛΙΑΜΕΠ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

**1.
ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ**

Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος
Επίκουρος Καθηγητής
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης
Πανεπιστήμιο Αθηνών

**ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
(ΕΛΙΑΜΕΠ)**

**ΑΘΗΝΑ
ΙΟΥΝΙΟΣ 2006**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ

1) Εισαγωγή-περιεχόμενα της έρευνας (Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος)

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΕΙ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΗ

2) Η ανώτατη παιδεία στην Ελλάδα σε συγκριτική προοπτική: Ιρλανδία, Πορτογαλία, Σουηδία , Τουρκία, Φιλανδία (Αποστόλης Δημητρόπουλος)

3) Ο ευρωπαϊκός χώρος ανώτατης εκπαίδευσης και η Ελλάδα (Σοφία Αποστόλη)

4) Η διαδικασία της Μπολόνια και η εμπειρία των πρόσφατων μεταρρυθμίσεων της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στην Ευρώπη (Αποστόλης Δημητρόπουλος)

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΘΥΣΕΙΣ

5) Η μετάβαση των πτυχιούχων των ελληνικών ΑΕΙ στην αγορά εργασίας (Γιώργος Παγουλάτος – Δημήτρης Μπουρίκος)

6) Η οικονομική διάσταση της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στην Ελλάδα (Ομάδα Έρευνας ΕΛΙΑΜΕΠ)

7) Το ζήτημα της πρόσβασης και το ελληνικό πανεπιστήμιο: ελλείμματα και προκλήσεις (Δημήτρης Μπουρίκος)

ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

8) Θέματα υλικοτεχνικής υποδομής των ελληνικών πανεπιστημίων: μια σύντομη επισκόπηση (Νίκος Σύψας)

8^α) Υποδομές των ελληνικών πολυτεχνείων

9) Πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες και διανομή συγγραμμάτων (Γιώργος Παγουλάτος – Δημήτρης Μπουρίκος – Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος)

10) Ιεράρχηση και αξιολόγηση: ο πρόσφατος νόμος για την αξιολόγηση των ελληνικών ΑΕΙ (Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος)

ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

11) Σπουδές επιστημών υγείας (Νίκος Σύψας)

12) Σπουδές οικονομίας και διοίκησης επιχειρήσεων (Γιώργος Παγουλάτος – Δημήτρης Μπουρίκος)

13) Νομικές και πολιτικές σπουδές (Αποστόλης Δημητρόπουλος)

14) Πολυτεχνικές σπουδές (Ομάδα Έρευνας του ΕΛΙΑΜΕΠ)

ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

(Διεύθυνση-συντονισμός: Χριστίνα Μπαντούνα και VENTRIS)

15) Συνοπτικά στοιχεία ερευνών γενικού κοινού, αποφοίτων και επιχειρήσεων (ομάδα έρευνας ΕΛΙΑΜΕΠ)

16) Έρευνα μελών ΔΕΠ (ομάδα έρευνας ΕΛΙΑΜΕΠ)

17) Έρευνα εκπροσώπων εργατικών σωματείων (ομάδα έρευνας ΕΛΙΑΜΕΠ)

ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

18-21) Εκθέσεις άλλων φορέων-βιβλιογραφία

ΜΕΛΕΤΗ ΓΙΑ ΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

22) Τα προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών (Σοφία Αποστόλη)

Ευχαριστίες

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε το χρονικό διάστημα Νοεμβρίου 2005 – Ιουνίου 2006. Πραγματοποιήθηκαν επιτόπιες επισκέψεις για συλλογή στοιχείων σε ΑΕΙ των Αθηνών, της Θεσσαλονίκης, του Βόλου και των Χανίων, καθώς και στο Υπουργείο Παιδείας, στην Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας και σε βιβλιοθήκες των Αθηνών, ενώ το ίδιο χρονικό διάστημα διεξήχθησαν δειγματοληπτικές έρευνες και έρευνες με συνεντεύξεις. Μερικά κείμενα έρευνας, που αφορούν ειδικά επιστημονικά πεδία (δεύτερο μέρος της έρευνας), δόθηκαν σε πρωτοβάθμιους καθηγητές των αντίστοιχων κλάδων (νομικής-πολιτικών επιστημών, ιατρικής, οικονομικών-διοίκησης επιχειρήσεων) οι οποίοι λειτούργησαν ως ανώνυμοι κριτές και προέβησαν σε διορθωτικά σχόλια. Κείμενα από τα μέρη της έρευνας που αφορούν τη γενική εικόνα των ελληνικών ΑΕΙ (πρώτο μέρος της έρευνας) σχολιάστηκαν γραπτώς από τους Νίκο Μουζέλη και Θόδωρο Παπαλεξόπουλο.

Τα μέλη της ομάδας έρευνας (Σοφία Αποστόλη, Αποστόλης Δημητρόπουλος, Χριστίνα Μπαντούνα, Δημήτρης Μπουρίκος, Γιώργος Παγουλάτος, Αικατερίνη-Ευδοκία Πετρονάκου, Νίκος Σύψας, Ανδρονίκη Σωτηροπούλου, Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος,) θα ήθελαν να ευχαριστήσουν τους εξής:

- τους ανώνυμους και επώνυμους κριτές των τελικών κειμένων της έρευνας
- το διδακτικό και διοικητικό προσωπικό των ΑΕΙ που θέλησε να συνεργαστεί με τους ερευνητές
- τους απόφοιτους ΑΕΙ και τους διευθυντές προσωπικού επιχειρήσεων και
- τους εκπροσώπους εργαζομένων που δέχθηκαν να παραχωρήσουν συνεντεύξεις

- το προσωπικό και τα στελέχη της εταιρείας VENTRIS
- το προσωπικό και τους ερευνητές της εταιρείας MRB Hellas
- τον Τάσο Δουλάμη και την Ιωάννα Μπαρκούτα για τη συλλογή εμπειρικών στοιχείων στην Αθήνα, στα Χανιά και στο Βόλο,
- την Ελισάβετ Φωκά (υποδιευθύντρια του ΕΛΙΑΜΕΠ) και την Αρετή Κόντε για τη διαρκή και αποτελεσματική διοικητική υποστήριξη και ιδίως
- τους καθηγητές Λουκά Τσούκαλη και Θεόδωρο Κουλουμπή (αντιστοίχως Πρόεδρο και Γενικό Διευθυντή του ΕΛΙΑΜΕΠ) για το συντονισμό, την ενθάρρυνση και καθοδήγηση της ερευνητικής προσπάθειας
- τους χορηγούς και τα ιδρύματα που υποστήριξαν το ΕΛΙΑΜΕΠ για την πραγματοποίηση αυτής της έρευνας.

Σκοπός αυτής της «Εισαγωγής» είναι να προσανατολίσει τον αναγνώστη στα επιμέρους κείμενα μιας εμπειρικής έρευνας που διεξήγαγε το ΕΛΙΑΜΕΠ το ακαδημαϊκό έτος 2005-2006 με θέμα την πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα σήμερα.

Στο πρώτο τμήμα αυτού εδώ του κειμένου γίνεται αναφορά στη δημόσια συζήτηση για τη μεταρρύθμιση των πανεπιστημίων στην Ελλάδα και στην Ευρώπη και διευκρινίζεται σε ποιες όψεις της συζήτησης αναφέρεται η παρούσα έρευνα. Υποστηρίζεται η ανάγκη διερεύνησης, όχι μόνο των θεσμικών, αλλά και των οργανωσιακών, διοικητικών, κοινωνικών και οικονομικών όψεων της μεταρρύθμισης των πανεπιστημίων, καθώς και του περιεχομένου των πανεπιστημιακών σπουδών, την οποία ανάγκη προσπαθεί να υπηρετήσει αυτή η ερευνητική προσπάθεια.

Στη συνέχεια, γίνεται μνεία ορισμένων διαχρονικών θεσμικών προβλημάτων των ελληνικών ΑΕΙ και ιδίως της σημερινής κρίσης τους, με έμφαση σε διαχειριστικά και άλλα προβλήματα που η τρέχουσα συζήτηση και η κρίση στα πανεπιστήμια τον Μάιο – Ιούνιο του 2006 άφησε μάλλον ανέγγιχτα.

Ακολουθεί μια παρουσίαση του αξιακού πλαισίου της έρευνας και παράθεση των συγκεκριμένων παραδοχών που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε βελτίωση της ποιότητας της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Ακολούθως, παρουσιάζονται συνοπτικά ένα προς ένα τα μέρη και τα κεφάλαια της έρευνας.

Στο τελευταίο τμήμα της «Εισαγωγής» παρατίθεται το αναλυτικό πλαίσιο της έρευνας σύμφωνα με το οποίο τα ελληνικά πανεπιστήμια συναποτελούν ένα εσωτερικά διαφοροποιημένο σύστημα, με τα επιμέρους υποσυστήματά του. Για αναλυτικούς λόγους, το σύστημα αυτό εντάσσεται στο εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές περιβάλλον πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και έρευνας.

Στο τέλος της «Εισαγωγής», παρατίθενται τα εκκρεμή προβλήματα του συστήματος και οι αλλαγές στο εξωτερικό του περιβάλλον, προς τις οποίες αυτό καλείται να ανταποκριθεί και γίνονται νύξεις για τη μεθοδολογία της μεταρρύθμισης των πανεπιστημίων.

Η ελληνική και ευρωπαϊκή δημόσια συζήτηση για τη μεταρρύθμιση των πανεπιστημίων

Είναι κοινός τόπος ότι η νέα παγκόσμια κατάσταση που έχει διαμορφωθεί στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, χαρακτηρίζεται, μεταξύ άλλων, από έντονη διεθνή κινητικότητα ιδεών, ανθρώπινου δυναμικού, νέων τεχνολογιών και οικονομικών κεφαλαίων. Ταυτόχρονα, είναι γενικά παραδεκτό ότι, ανεξάρτητα από το πώς παρέχεται, η παιδεία είναι δημόσιο αγαθό η διανομή του οποίου έχει έντονες κοινωνικο-οικονομικές συνέπειες: ειδικά η πανεπιστημιακή εκπαίδευση, σε όλες τις χώρες του κόσμου, παίζει ιδιαίτερο ρόλο ως διάυλος ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας και ως καταλύτης της οικονομικής ανάπτυξης. Επιπλέον, στις σύγχρονες δημοκρατίες, τα πανεπιστήμια είναι ιδανικός χώρος ανάπτυξης καινοτομιών και κριτικής σκέψης που οποιοδήποτε πολιτικό σύστημα και οποιαδήποτε οικονομία έχουν ανάγκη. Η εκπαιδευτική πολιτική, ειδικά για τα πανεπιστήμια, καλείται να εξισορροπήσει ανάμεσα στην ανεξαρτησία των πανεπιστημίων, ως θεσμών κριτικής σκέψης, ελευθερίας και βασικής έρευνας, από τη μια, και στην ένταξη και προσαρμογή των πανεπιστημίων στις μεταβαλλόμενες οικονομικές και τεχνολογικές εξελίξεις, σε έναν ιδιαίτερα ανταγωνιστικό κόσμο, από την άλλη.

Προσφάτως, η διαμάχη για τη μεταρρύθμιση των πανεπιστημίων στην Ελλάδα επικεντρώθηκε σε τρία μεγάλα θέματα, δηλαδή στην τροποποίηση του άρθρου 16 του Συντάγματος, στα νομοσχέδια για την αξιολόγηση των πανεπιστημίων και τη δια βίου εκπαίδευση (που ψηφίστηκαν το καλοκαίρι και το χειμώνα του 2005) και στο προσχέδιο του νέου νόμου - πλαισίου για τα ΑΕΙ (που παρουσιάστηκε στην αρχή του καλοκαιριού του 2006). Τα θέματα αυτά αντανακλούν μικρό μόνον μέρος της συζήτησης που

διεξάγεται, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) και διεθνώς.

Η διεθνής συζήτηση αφορά τη συνολική αναμόρφωση των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης είτε λόγω τη τάσης να συντονιστούν μεταξύ τους τα σαράντα πέντε (45) δυτικοευρωπαϊκά και ανατολικοευρωπαϊκά κράτη (από την Ιρλανδία έως το Καζακστάν) που έχουν υπογράψει τη «Διακήρυξη της Μπολόνια» είτε λόγω της συνειδητοποίησης ότι η Ε.Ε. υπολείπεται των ανταγωνιστών της (Η.Π.Α., μεγάλες οικονομίες της Ανατολικής Ασίας) ως προς το επιστημονικό προσωπικό ειδικά ως προς τους τομείς οικονομικής και τεχνολογικής αιχμής και ως προς την επιστημονική έρευνα (βλ. σχετικά σε αυτήν εδώ τη μελέτη τα κείμενα με τίτλο «Ο ευρωπαϊκός χώρος ανώτατης εκπαίδευσης και η Ελλάδα» και «Η διαδικασία της Μπολόνια και η εμπειρία των πρόσφατων μεταρρυθμίσεων της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στην Ευρώπη»). Η Ευρώπη δεν μπορεί να βαδίσει στον 21^ο αιώνα με τα πανεπιστημιακά συστήματα και τα μέτρα ερευνητικής πολιτικής του 20^{ου}.

Ως γνωστόν, η Ελλάδα είναι μέλος της Ε.Ε. εδώ και 25 χρόνια. Δεν έχει νόημα η ελληνική πανεπιστημιακή κοινότητα (μέλη ΔΕΠ, φοιτητές), η οποία μετέχει στο ευρωπαϊκό ερευνητικό γίγνεσθαι, να αρνείται τη συμμετοχή της σε οποιαδήποτε διαδικασία εκσυγχρονισμού συνδέεται με την ανωτέρω Διακήρυξη, αντί να συμβάλει, στο μέτρο του δυνατού, στη βελτίωση ή στην απάλυνση των δυσμενών συνεπειών της νέας εκπαιδευτικής πολιτικής που εκφράζει αυτή η Διακήρυξη. Ούτε είναι δυνατόν σε μια χώρα, όπως η δική μας, που παρουσιάζει έναν από τους υψηλότερους δείκτες ανεργίας στην Ε.Ε. (σταθερά γύρω στο 9% την τελευταία τριετία), η δια βίου εκπαίδευση να συναντά την απόλυτη άρνηση των εκπροσώπων της πανεπιστημιακής κοινότητας.

Στην Ε.Ε. και διεθνώς έχουν αναπτυχθεί και ήδη υλοποιούνται στρατηγικές μεταρρύθμισης της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, προς τις οποίες τα εθνικά εκπαιδευτικά συστήματα καλούνται να προσαρμοστούν, εφόσον κανένα σύγχρονο κράτος δεν θέλει να προσφέρει παρωχημένη εκπαίδευση στους πολίτες του. Η Ελλάδα θα μπορούσε να επωφεληθεί από τις εξελίξεις σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο (π.χ., μέσω της κινητικότητας φοιτητών και καθηγητών που προβλέπει η Διακήρυξη της Μπολόνια) και να προσαρμόσει στις εγχώριες ανάγκες, στο μέτρο του δυνατού, τις επιτυχημένες πρακτικές άλλων κρατών τα οποία έχουν προχωρήσει στη μεταρρύθμιση των πανεπιστημίων (βλ. σχετικά το συγκριτικό τμήμα αυτής της μελέτης για την ανώτατη εκπαίδευση σε πέντε χώρες, δηλαδή, αλφαβητικά, Ιρλανδία, Πορτογαλία, Σουηδία, Τουρκία και Φιλανδία, καθώς και - στο παράρτημα της μελέτης - την περίληψη των εξελίξεων στη Φιλανδία, γραμμένη ειδικά για τον ΟΟΣΑ και τη σύνοψη των απόψεων του συμβούλου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Luc Soete για την πανεπιστημιακή εκπαίδευση και έρευνα στην Ε.Ε.)

Με βάση τα παραπάνω, η μεταρρύθμιση των πανεπιστημίων είναι απαραίτητη και μάλιστα σε ευρωπαϊκό πλαίσιο. Για την Ελλάδα, η μεταρρύθμιση δεν μπορεί να έχει παρά μόνο ευρωπαϊκή προοπτική. Η ανώτατη παιδεία είναι εθνικό και ευρωπαϊκό διακύβευμα, η τύχη του οποίου δεν θα μπορούσε να κριθεί χωρίς, προηγουμένως, να έχουν προηγηθεί κάποιες τεκμηριωμένες διαπιστώσεις για την κατάσταση της ανώτατης παιδείας σήμερα.

Προϋπόθεση για μια τεκμηριωμένη μεταρρύθμιση, η οποία θα προχωρά πέρα από τα συνήθη θεσμικά ζητήματα (άσυλο, εκλογές πρυτανικών αρχών, χρονικό όριο παράτασης των σπουδών κλπ) και θα περιλαμβάνει ζητήματα αυτονομίας των ΑΕΙ έναντι

του κράτους, χρηματοδότησης, υποδομής, οργάνωσης και λειτουργίας των πανεπιστημίων, προγραμμάτων σπουδών, αλλά της καθημερινότητας, δηλαδή του επαγγελματικού περιβάλλοντος καθηγητών και φοιτητών, είναι να συλλεχθούν στοιχεία για τα ελληνικά πανεπιστήμια σήμερα (η ανώτατη τεχνολογική εκπαίδευση στα ανώτατα τεχνολογικά εκπαιδευτικά ιδρύματα - Α.Τ.Ε.Ι. – αποτελεί ξεχωριστή περίπτωση, με τα δικά της ιδιαίτερες και δεν αποτελεί αντικείμενο εδώ της μελέτης). Επιπλέον, παρά τις κατά καιρούς δημοσκοπήσεις για τις στάσεις και αντιλήψεις του γενικού πληθυσμού σε ζητήματα παιδείας, λείπουν πιο στοχευμένες ποσοτικές έρευνες για την πανεπιστημιακή εκπαίδευση. (Τέτοια, νέα πρωτογενή στοιχεία παρουσιάζονται, στο πλαίσιο αυτής εδώ της μελέτης, χάρη σε ειδικές δειγματοληπτικές έρευνες που έγιναν στον γενικό πληθυσμό, σε αποφοίτους ΑΕΙ και σε διευθυντές προσωπικού μεγάλων επιχειρήσεων, καθώς και χάρη σε περισσότερο ποιοτικές, πιλοτικές έρευνες με συνεντεύξεις που η ομάδα έρευνας πήρε από μέλη ΔΕΠ και από εκπροσώπους εργατοϋπαλληλικών σωματείων.) Η συλλογή, παράθεση και ανάλυση στοιχείων, η οποία επιχειρείται σε αυτήν εδώ, την καταρχήν διαπιστωτική, μελέτη είναι απαραίτητη για το συγχρονισμό των βημάτων των ελληνικών πανεπιστημίων με εκείνα των αντίστοιχων ευρωπαϊκών ιδρυμάτων.

Παρά τον κυρίως διαπιστωτικό χαρακτήρα της, οι επιμέρους προτάσεις δεν λείπουν από την παρούσα μελέτη (βλ. σχετικά το τελικό κείμενο με θέμα βασικές διαπιστώσεις, συμπεράσματα και προτάσεις για την εκπαιδευτική πολιτική, καθώς και τις επιμέρους προτάσεις πολιτικής σε κάθε ένα από τα μέρη της μελέτης που αφορούν ολόκληρα επιστημονικά πεδία – επιστήμες υγείας, νομικές-πολιτικές σπουδές, πολυτεχνικές σπουδές). Είναι, ωστόσο, προτάσεις γραμμένες σε «άλλο μήκος κύματος»

από εκείνο των αρκετά γενικόλογων διατυπώσεων για τη μεταρρύθμιση των πανεπιστημίων που συναντά κανείς στον Τύπο ή σε αμιγώς πολιτικά κείμενα (επιφυλλίδες, ανακοινώσεις πολιτικών κομμάτων, παρεμβάσεις συνδικαλιστικών οργάνων ή παρατάξεων). Οι εν λόγω προτάσεις έχουν τη φιλοδοξία να συμβάλουν σε μια ανοικτή δημόσια συζήτηση γύρω από προτεραιότητες και επιλογές της εκπαιδευτικής πολιτικής, πέρα από το «νόμο-πλαίσιο» (τον παλιό και ισχύοντα Ν. 1268/1982 ή τον κυφορούμενο καινούργιο) και υπό οποιονδήποτε νόμο – πλαίσιο. Όπως το λέει η λέξη, ο εν λόγω νόμος δεν προσφέρει παρά μόνον ένα πλαίσιο, το οποίο εξειδικεύεται με προεδρικά διατάγματα ή υπουργικές αποφάσεις και διαφοροποιείται – με το πέρασμα του χρόνου - στην πορεία της λειτουργίας των εμπλεκόμενων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.), δηλαδή των 22 πανεπιστημίων της χώρας. Εν τούτοις, τόσο ο εν λόγω νόμος-πλαίσιο όσο και το προσχέδιο του νέου νόμου (του Ιουνίου 2006), παρότι θα έπρεπε να περιορίζονται σε ένα γενικό πλαίσιο ρυθμίσεων, αντανακλούν μια κουλτούρα κρατικού συγκεντρωτισμού και επιδιώκουν να ρυθμίσουν με λεπτομέρεια και ομοιομορφία τις σύνθετες όψεις της οργάνωσης και λειτουργίας όλων των ΑΕΙ. Το αποτέλεσμα είναι ένα θεσμικό πλαίσιο ασφυκτικό, γραφειοκρατικό, αναποτελεσματικό και δαπανηρό.

Οι προτάσεις των επιμέρους τμημάτων αυτής της μελέτης, όπως και του τελικού κειμένου συμπερασμάτων και διαπιστώσεων για την εκπαιδευτική πολιτική, αφορούν λιγότερο θεσμικά ζητήματα, που είναι άλλωστε προνομιακός χώρος του νομοθέτη, και περισσότερο ζητήματα της πανεπιστημιακής πραγματικότητας σήμερα (βλ. σχετικά, μεταξύ άλλων, τα κείμενα της ανά χείρας μελέτης με θέμα την πρόσβαση στα πανεπιστήμια, τα οικονομικά των πανεπιστημίων, τα κεφάλαια που αφορούν τα τρέχοντα

προγράμματα σπουδών στην ιατρική ή στη νομική, τα προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών, την υλικοτεχνική υποδομή των πανεπιστημίων, τα συγγράμματα και τις βιβλιοθήκες, καθώς και τη σχέση πανεπιστημίων και αγοράς εργασίας).

Τα εν λόγω ζητήματα είναι πολλά, καίρια, εν μέρει άγνωστα σε πολλούς και δεν έχουν απασχολήσει όσο θα έπρεπε τη δημόσια συζήτηση για τη μεταρρύθμιση των πανεπιστημίων στη χώρα μας, ακριβώς επειδή η διαμάχη για τη μεταρρύθμιση επικεντρώθηκε αποκλειστικά σε συνταγματικά και θεσμικά ζητήματα και επειδή η αντίθεση στις μεταρρυθμίσεις έλαβε έναν γενικό, πολιτικό και εν πολλοίς αντιευρωπαϊκό χαρακτήρα, πράγμα που υποβαθμίζει την ενασχόληση με την ουσία της πανεπιστημιακής ζωής η οποία έχει πάρα πολλές όψεις: οργάνωση και λειτουργία των πανεπιστημιακών τμημάτων, προγράμματα σπουδών και σχέση των σπουδών με την κοινωνία και την οικονομία (βλ. σχετικά τα κείμενα αυτής εδώ της μελέτης, με τίτλο «το πανεπιστήμιο της πρόσβασης» και «μετάβαση των πτυχιούχων των ελληνικών ΑΕΙ στην αγορά εργασίας»).

Όστε, τα θεσμικά ζητήματα έχουν μεγάλη σημασία, αλλά η παρούσα μελέτη προτείνει μια οπτική γωνία, συμπληρωματική προς εκείνη των θεσμικών ζητημάτων: ανεξάρτητα από την έκβαση ζητημάτων, όπως, π.χ., για το αν την τύχη του ασύλου σε κάθε ίδρυμα θα την αποφασίζει ομοφώνως η τριμελής επιτροπή που υφίσταται σήμερα ή κατά πλειοψηφία το πρυτανικό συμβούλιο, όπως προβλέπεται από το προσχέδιο νόμου του ΥΠΕΠΘ του Ιουνίου 2006 και ανεξάρτητα από το αν οι πρυτάνεις θα εκλέγονται με τη συμμετοχή εκλεκτόρων εκ μέρους των φοιτητών (όπως προβλέπει ο ισχύων νόμος-πλαίσιο) ή με καθολική ψηφοφορία των φοιτητών (όπως προβλέπει το ανωτέρω προσχέδιο), είναι αναγκαία η διαπίστωση και τεκμηρίωση των υπόλοιπων,

οργανωσιακών, λειτουργικών, κοινωνικοοικονομικών και προγραμματικών όψεων της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης.

Συνοπτικά, ενώ γίνονται περιοδικές συζητήσεις στους πολιτικούς θεσμούς και στα Μ.Μ.Ε. για την εκπαιδευτική πολιτική και ειδικά για τα θέματα ανώτατης παιδείας, δεν παρατηρείται αρκετή κινητικότητα σχετικά με τα προβλήματα και τις εναλλακτικές λύσεις σε πλήθος ζητημάτων όπως αυτά που προαναφέραμε, με εξαίρεση το πρόβλημα της αναγνώρισης ή μη ιδιωτικών / μη κερδοσκοπικών Α.Ε.Ι. το οποίο έχει καταλάβει ασφυκτικά το διαθέσιμο χώρο και χρόνο της σχετικής διαμάχης (βλ. ενημερωτικά στο παράρτημα αυτής εδώ της μελέτης τη σύνοψη μελέτης της ICAP για τα ιδιωτικά «κολλέγια» τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που λειτουργούν στην Ελλάδα σήμερα).

Με αφορμή τον μεγάλο όγκο στοιχείων που περιλαμβάνει αυτή η μελέτη, πρέπει αν σημειωθεί ότι δεν υπάρχει ένας ειδικός ερευνητικός φορέας ή παρατηρητήριο που να παρακολουθεί και να καταγράφει τις εξελίξεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Αυτό είναι παράδοξο, δεδομένου ότι αντιθέτως γίνονται έρευνες για την *πρωτοβάθμια* και τη *δευτεροβάθμια* εκπαίδευση από οργανωμένους ερευνητικούς φορείς (π.χ., Κ.Ε.Ε., Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Παιδαγωγικά Τμήματα των πανεπιστημίων και Κέντρο Μελετών και Τεκμηρίωσης της Ο.Λ.Μ.Ε. και Κέντρο Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής της Γ.Σ.Ε.Ε.). Η αντίστοιχη δραστηριότητα σε ό,τι αφορά την *τριτοβάθμια* εκπαίδευση είναι περιορισμένη. Είναι προφανές ότι επείγει μια συστηματική ακτινογραφία της κατάστασης της ανώτατης πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στην Ελλάδα, ώστε παράλληλα με τις αναγκαίες διαμάχες αξιών και διαφορετικών «φιλοσοφιών» σχετικά με την εκπαίδευση, να αναπτυχθεί και ένα «σώμα» ('corpus') εμπειρικών τεκμηρίων. Η τεκμηρίωση απαιτείται να δίνει χρονικό βάθος στη συζήτηση

για τη μεταρρύθμιση της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ελλάδα (διαχρονικοί δείκτες) και να επιτρέπει τις συγκρίσεις με άλλα εθνικά εκπαιδευτικά συστήματα (συγκριτικοί δείκτες).

Τα θεσμικά προβλήματα των ελληνικών πανεπιστημίων

Η μεταρρύθμιση των ελληνικών πανεπιστημίων έχει να υπερβεί διαχρονικά προβλήματα τόσο στο θεσμικό όσο και στο διαχειριστικό και κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Το πόσο διαχρονικά είναι τα προβλήματα προκύπτει από ορισμένες «σταθερές» του ελληνικού πανεπιστημιακού συστήματος οι οποίες βρίσκουν θεσμική έκφραση στο επίπεδο του νόμου, τόσο του ισχύοντος νόμου-πλασίου (του 1982) όσο και του προσχεδίου νόμου-πλασίου για τα ΑΕΙ (του Ιουνίου 2006). Πρώτα θα παραθέσουμε ορισμένες από αυτές τις θεσμικές «σταθερές» και μετά ορισμένα από τα προφανή διαχειριστικά και κοινωνικοοικονομικά προβλήματα. Τόσο οι θεσμικές σταθερές όσο και τα υπόλοιπα προβλήματα αντανακλούν κυρίως τη χρόνια υποχρηματοδότηση και τη διαρκή έλλειψη αυτονομίας των ελληνικών ΑΕΙ.

Σε πολλά ζητήματα, έξη από τα οποία παραθέτουμε αμέσως παρακάτω, ο νόμος-πλαίσιο του 1982 και το προσχέδιο του Ιουνίου 2006 συμπίπτουν σε λύσεις που αναπαράγουν μια θεσμική ακινησία.

- 1) Τόσο ο ισχύων νόμος-όσο και το προσχέδιο καθιερώνουν έναν ισχυρό δεσμό μεταξύ αφενός των κομματικών φοιτητικών παρατάξεων και αφετέρου της διοίκησης των ΑΕΙ, των σχολών και των πανεπιστημιακών τμημάτων. Ο νόμος-πλαίσιο προβλέπει ότι για την εκλογή πρυτάνεων, αντιπρυτάνεων, κοσμητόρων

και προέδρων τμημάτων οι φοιτητές - με εκπροσώπους τους – μετέχουν στις σχετικές ψηφοφορίες σε ποσοστό ίσο με το 80 % των μελών ΔΕΠ. Με το προσχέδιο γίνεται πρόοδος γιατί προβλέπεται καθολική ψηφοφορία εκ μέρους των φοιτητών, αντί για συμμετοχή τους μέσω εκλογής εκλεκτόρων.

Ωστόσο και με το προσχέδιο νόμου του Ιουνίου 2006 δεν γίνεται κάποιο πολύ τολμηρό βήμα που θα οδηγούσε σε εξουδετέρωση του κομματικού χαρακτήρα της συμμετοχής των φοιτητών στις εκλογές των διοικητικών οργάνων των ΑΕΙ. Πρυτάνεις, αντιπρυτάνεις, κοσμήτορες και πρόεδροι τμημάτων θα εξακολουθήσουν να εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις ψήφους των οργανωμένων σε κομματικές παρατάξεις φοιτητών. Π.χ., με το νέο νόμο, στις πρυτανικές εκλογές, αρκεί ένα υποψήφιο πρυτανικό σχήμα να προσελκύσει τις ψήφους των φοιτητών (40%), δηλαδή ουσιαστικά των μεγάλων παρατάξεων, και μόλις του ενός πέμπτου των καθηγητών (10%), προκειμένου να φθάσει στο κατώφλι της επικράτησής του (40+10=50%) επί της πλειοψηφίας των καθηγητών και του λοιπού προσωπικού. Σε οποιαδήποτε οργάνωση ή οργανισμό και πολλώ μάλλον στα ΑΕΙ είναι προβληματικό η εξουσία να ασκείται με βάση τις προτιμήσεις των χρηστών των υπηρεσιών που προσφέρει η οργάνωση (φοιτητές) και όχι των εργαζόμενων στην οργάνωση (καθηγητές, διοικητικοί υπάλληλοι) ή της ευρύτερης κοινωνίας που με την καταβολή φόρων χρηματοδοτεί αυτή τη δημόσια οργάνωση.

- 2) Τόσο ο ισχύων νόμος-πλαίσιο όσο και το προσχέδιο του Ιουνίου 2006 διατηρούν την εντονότατη εξάρτηση των ΑΕΙ από το ΥΠΕΠΘ. Η διοικητική και πολιτική –

πελατειακή εξάρτηση των ΑΕΙ από την εκάστοτε πολιτική ηγεσία του υπουργείου φαίνεται ιδιαίτερα σε θέματα κατανομής πιστώσεων και προκήρυξης θέσεων προσωπικού. Η πολύ περιορισμένη πρόβλεψή του προσχεδίου για το ρόλο του «Συνηγόρου ΑΕΙ» είναι ενδεικτική της διάθεσης αναπαραγωγής των εξαρτήσεων του παρελθόντος. Το ΥΠΕΠΘ θα εξακολουθεί να ρυθμίζει τον αριθμό των εισακτέων και να έχει βαρύνοντα λόγο ως προς τον αριθμό, τη βαθμίδα και το γνωστικό αντικείμενο των θέσεων ΔΕΠ.

- 3) Ούτε ο ισχύων νόμος-πλαίσιο ούτε το προσχέδιο νόμου τοποθετούν τους διδάσκοντες στο κέντρο του πανεπιστημιακού συστήματος. Το κέντρο βάρους της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης έχει αποσπαστεί από τα χέρια εκείνων που την παρέχουν σε καθημερινή βάση δηλαδή των διδασκόντων, περιλαμβανόμενων και των χαμηλών βαθμίδων, λεκτόρων και ειδικών επιστημόνων. Δεν προσφέρονται κίνητρα σταδιοδρομίας ή εκπαιδευτικά και ερευνητικά κίνητρα στα μέλη ΔΕΠ, τα οποία αποτελούν τη σπονδυλική στήλη κάθε πανεπιστημίου. Μάλιστα το προσχέδιο του Ιουνίου 2006, για τα μέλη ΔΕΠ, δηλαδή για αυτούς που – μαζί με το διοικητικό και λοιπό επιστημονικό προσωπικό - αποτελούν τους εργαζόμενους των ΑΕΙ, το προσχέδιο δεν προβλέπει κανένα κίνητρο, αλλά μόνο νέες υποχρεώσεις (προγραμματισμό του καθεστώτος απασχόλησης των μελών ΔΕΠ σε χρονικό βάθος τετραετίας, συμμετοχή σε εκλεκτορικά σώματα τμημάτων διαφορετικών από το δικό τους, νέες αυστηρότερες προϋποθέσεις εξέλιξής τους, δημιουργία και διατήρηση δικτυακών τόπων και ιστοσελίδων με ευθύνη των

μελών ΔΕΠ χωρίς πρόβλεψη καμιάς ειδικής τεχνικής ή οικονομικής υποστήριξης τους κλπ).

- 4) Ούτε ο ισχύων νόμος-πλαίσιο ούτε το προσχέδιο του Ιουνίου 2006 υιοθετούν την απλή και σωστή διάκριση ανάμεσα σε μέλη ΔΕΠ πλήρους και αποκλειστικής απασχόλησης, από τη μια μεριά, και σε μέλη ΔΕΠ μερικής απασχόλησης με πιο περιορισμένες αρμοδιότητες, από την άλλη. Για παράδειγμα, σήμερα, με τον ισχύοντα νόμο, αλλά και με το παρόν προσχέδιο νέου νόμου, τα μέλη ΔΕΠ μερικής απασχόλησης συμμετέχουν σε εκλεκτορικά σώματα και σε προεδρικές και πρυτανικές εκλογές, με το δικαίωμα του εκλέγειν, ακριβώς όπως και τα μέλη ΔΕΠ με πλήρη απασχόληση. Έτσι όσοι έχουν μερική, δηλαδή ολιγόωρη, σχέση με το πανεπιστήμιο, έχουν την ίδια δυνατότητα επιρροής με όσους έχουν πλήρη απασχόληση στο πανεπιστήμιο, σε ό,τι αφορά στις εκλογές μελών ΔΕΠ, στις πρυτανικές εκλογές, κλπ. Οι διαφορές αρμοδιοτήτων που απολαμβάνουν τα μέλη ΔΕΠ με βάση το υπηρεσιακό καθεστώς τους (μερικής ή πλήρους απασχόλησης) είναι ελάχιστες. Διαφορετικά ειπωμένο, οι ελεύθεροι επαγγελματίες (γιατροί, δικηγόροι, μηχανικοί, κ.ά.), οι οποίοι χρησιμοποιούν το πανεπιστήμιο ως εφαλτήριο για την επαγγελματική σταδιοδρομία τους ώστε - αφού εκλεγούν ως μέλη ΔΕΠ - να διευρύνουν τις επαγγελματικές τους δραστηριότητες, δεν έχουν κανένα κίνητρο να αφοσιωθούν, αποκλειστικά ή έστω περισσότερο από ό,τι σήμερα, στο πανεπιστήμιο που τους εξέλεξε και τους υποδέχθηκε.

- 5) Τόσο ο ισχύων νόμος-πλαίσιο όσο και το προσχέδιο δεν δείχνουν ευαισθησία στο γεγονός ότι η πανεπιστημιακή εκπαίδευση έχει διευρυνθεί κοινωνικά, καθώς σε αυτήν έχουν εισρεύσει πολύ μεγαλύτεροι από ό,τι στο παρελθόν αριθμοί φοιτητών από πολύ διαφορετικά στρώματα και με διαφορετικές ανάγκες. Καίρια εδώ είναι η διαφοροποίηση ανάμεσα σε εργαζόμενους και μη εργαζόμενους φοιτητές. Ο ισχύων νόμος-πλαίσιο αφήνει τους πρώτους να μεταπέσουν σε ένα καθεστώς αδράνειας με την έννοια ότι δεν τους παρέχει ειδικές ρυθμίσεις (καθεστώς μερικής φοίτησης, υποτροφίες, κλπ), οι οποίες, χωρίς να τους προσφέρουν διακριτική μεταχείριση, θα συνιστούσαν κίνητρα ειδικά για αυτούς που προσβλέπουν σε ανοδική κοινωνική κινητικότητα μέσω του συνδυασμού ταυτόχρονης απασχόλησης στην αγορά εργασίας και ολοκλήρωσης πανεπιστημιακών σπουδών. Το προσχέδιο του Ιουνίου 2006, από την άλλη μεριά, παρέχει μεν την ευκαιρία διακοπής των σπουδών, αλλά οι διατάξεις του για τη διάρκεια των σπουδών και το ανώτατο χρονικό όριο σπουδών δεν κάνουν καμία διάκριση ανάμεσα σε εργαζόμενους και μη εργαζόμενους φοιτητές. Το αποτέλεσμα θα είναι ότι οι εργαζόμενοι φοιτητές θα έχουν μόνο τη διέξοδο της προσωρινής διακοπής των σπουδών τους, την οποία τους παρέχει το προσχέδιο. Την πίεση να διαλέξουν τη διακοπή των σπουδών τους θα την αισθανθούν οι φτωχότεροι μεταξύ των εργαζόμενων φοιτητών, προκειμένου να μη χάσουν την φοιτητική ιδιότητα.
- 6) Τέλος, τόσο με το παρόν θεσμικό καθεστώς όσο και με το προσχέδιο νόμου διατηρείται το σπάταλο και αναχρονιστικό σύστημα του ενός και μοναδικού

συγγράμματος. Μάλιστα, στο προσχέδιο νόμου, προσφέρονται νέες δυνατότητες προώθησης των οικονομικών συμφερόντων εκδοτικών οίκων και συγγραφέων: με βάση το προσχέδιο, απαιτείται, επιπλέον της διανομής συγγραμμάτων σε κάθε φοιτητή, να αγοράζει το κράτος το ένα-δέκατο του συνολικού αριθμού των διανεμόμενων συγγραμμάτων, προκειμένου να τα παραχωρήσει στη βιβλιοθήκη του οικείου τμήματος, όπου ούτως ή άλλως διανέμεται δωρεάν το εν λόγω σύγγραμμα.

Παρότι στις ανωτέρω θεσμικές όψεις του συστήματος δεν σημειώνεται πρόοδος με το προσχέδιο του Ιουνίου 2006, υπάρχουν, πάντως, στο προσχέδιο κάποιες ρυθμίσεις που συνιστούν βελτιώσεις. Αναφέρουμε ενδεικτικά τις εξής: η έμφαση στη δημοσιότητα και στη διαφάνεια της λειτουργίας των ΑΕΙ, ο νέος θεσμός του εκτελεστικού διευθυντή, η εξειδίκευση και θέσπιση ρυθμίσεων για προαπαιτούμενα μαθήματα όπου αυτό κρίνεται χρήσιμο ανά επιστημονικό πεδίο, η απαίτηση της διδασκαλίας σε μικρά ακροατήρια («κλιμάκια») φοιτητών, η διοργάνωση σπουδών και σε ξένη γλώσσα, οι ανταποδοτικές υποτροφίες, οι φορολογικές απαλλαγές για τυχόν χορηγούς-δωρητές και η κωδικοποίηση της νομοθεσίας των ΑΕΙ.

Η διαχειριστική και κοινωνικο-οικονομική κρίση του ελληνικού πανεπιστημίου

Εκτός από τις ανωτέρω θεσμικές όψεις, το ελληνικό πανεπιστήμιο είναι ένα σύστημα, αποτελούμενο από επί μέρους οργανώσεις, τα ΑΕΙ. Ως τέτοιο, δεν είναι άμοιρο διαχειριστικών προβλημάτων και είναι προφανές στον οποιονδήποτε παρατηρητή ότι το

εν λόγω σύστημα βρίσκεται σε κρίση διαχείρισης με κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις. Ενδεικτικά, εδώ, αναφέρονται τα εξής δέκα προβλήματα ή όψεις αυτής της κρίσης:

1) Ο αριθμός των φοιτητών έχει διογκωθεί χωρίς αντίστοιχη αύξηση του αριθμού των διδασκόντων, πράγμα που, ιδίως στις σχολές ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών, έχει οδηγήσει ουσιαστικά στην κατάργηση της συστηματικής διδασκαλίας και τη μετατροπή των πανεπιστημίων σε μαζικά εξεταστικά κέντρα (στις τρεις εξεταστικές περιόδους – Φεβρουαρίου, Ιουνίου και Σεπτεμβρίου).

2) Η αξία του πρώτου πτυχίου των ελληνικών πανεπιστημίων στην αγορά εργασίας είναι ολοένα και περισσότερο αμφισβητούμενη. Αυτό είναι εύλογο καθώς, εκτός από τη χαμηλή ποιότητα σπουδών, ο προσδιορισμός του είδους και του αριθμού των ιδρυόμενων νέων πανεπιστημιακών τμημάτων από ετερόκλητες συμμαχίες κρατικών αξιωματούχων, πανεπιστημιακών και τοπικών παραγόντων και ο προσδιορισμός του αριθμού των εισακτέων σε όλα τα τμήματα των ΑΕΙ από την εκάστοτε πολιτική εξουσία γίνονται με εντελώς ανορθολογικά κριτήρια. Το αυτό παρατηρείται και ως προς την ίδρυση Προγραμμάτων Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΠΜΣ), ο αριθμός και η διαφοροποίηση των οποίων έχουν διογκωθεί. Πανεπιστημιακά τμήματα και ΠΜΣ βρίσκονται σε αναντιστοιχία με τις εξελίξεις στην κοινωνία, στις σύγχρονες επιστήμες και στην αγορά εργασίας και με τις δυνατότητες των πανεπιστημίων να παράσχουν ποιοτική μεταπτυχιακή εκπαίδευση.

3) Η ραγδαία αύξηση των αριθμού των φοιτητών σε κορεσμένα, ως προς την επαγγελματική προοπτική τους, γνωστικά αντικείμενα, καθώς και η εισαγωγή φοιτητών σε νέα τμήματα ΑΕΙ με πολύ ειδικά γνωστικά αντικείμενα (στα οποία προσφέρεται στη χώρα μας πρώτο πτυχίο, ενώ αλλού αυτά τα αντικείμενα αποτελούν σπάνιες μεταπτυχιακές ειδικότητες), έχουν οδηγήσει σε πλήρη απόκλιση μεταξύ τους την εκπαιδευτική πολιτική και την πολιτική απασχόλησης, το πανεπιστήμιο και την αγορά εργασίας. Με δυο λόγια, παράγονται κατ' έτος χιλιάδες νέων ανέργων που διαθέτουν πτυχίο χωρίς αντίκρυσμα.

4) Η αργή και ασύμμετρη προς την ανωτέρω ραγδαία αύξηση του αριθμού των φοιτητών υπανάπτυξη της υλικοτεχνικής υποδομής (αμφιθέατρα, εργαστήρια, δίκτυα υπολογιστών, κλπ) έχει οδηγήσει στη δημιουργία αδιαχώρητου σε ορισμένα πανεπιστημιακά κτήρια. Επιπλέον, η υλικοτεχνική υποδομή των πανεπιστημίων - παρά τις λίγες εξαιρέσεις - συνολικά υπολείπεται κατά πολύ των περισσότερων ευρωπαϊκών πανεπιστημίων.

5) Οι συγκριτικά χαμηλοί μισθοί των πανεπιστημιακών, οι χαμηλότερες συντάξεις τους, το - σε πολλές περιπτώσεις - υποβαθμισμένο περιβάλλον εργασίας τους (έλλειψη γραμματειακής υποστήριξης, κακή κατάσταση γραφείων και εργαστηρίων, κλπ) έχουν οδηγήσει πολλά μέλη ΔΕΠ στην πολλαπλή απασχόληση. Οι προσλήψεις νέου προσωπικού γίνονται με βάση αδιευκρίνιστα κριτήρια, στο πλαίσιο μιας διελκυστίνδας μεταξύ των πανεπιστημίων και της εποπτεύουσας αρχής (Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων). Αφού δοθούν οι σχετικές πιστώσεις και εκλεγούν τα μέλη ΔΕΠ στα οποία αφορούν οι πιστώσεις, ακολουθεί μια μακρά, διάστικτη από γραφειοκρατικές

δυσχέρειες και απρόβλεπτη στην κατάληξή της διαδικασία. Ο τρόπος προκήρυξης νέων θέσεων ΔΕΠ και η διαδικασία διορισμού όσων εκλεγούν σε αυτές αποθαρρύνουν τους καλύτερους νέους επιστήμονες από την Ελλάδα, αλλά και έλληνες επιστήμονες του εξωτερικού, να ακολουθήσουν πανεπιστημιακή καριέρα στη χώρα μας. Όλο και περισσότερο, οι καλύτεροι έλληνες απόφοιτοι ελληνικών και ξένων πανεπιστημίων στρέφονται σε σταδιοδρομίες ξένες προς το ελληνικό πανεπιστήμιο (ιδιωτικός τομέας στην Ελλάδα, απασχόληση σε ξένα πανεπιστήμια ή επιχειρήσεις στο εξωτερικό).

Με δυο λόγια, το ελληνικό πανεπιστήμιο σήμερα, αλλά και πολιτεία που το εποπτεύει, δεν έχουν καμιά συγκροτημένη «πολιτική προσωπικού» όπως αυτή που βρίσκει κανείς, έστω σε στοιχειώδες επίπεδο, σε μια οποιαδήποτε μεσαία επιχείρηση (τι μεγέθους προσωπικό χρειάζεται και με ποιες ειδικότητες σε μεσοπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη προοπτική). Η τάση των πανεπιστημιακών για φυγή από το πανεπιστήμιο, με την έννοια της συχνής απουσίας τους από τα αμφιθέατρα και τα γραφεία τους, συνδυάζεται και με όψεις μιας διάχυτης *εργαλειακής αντίληψης* για το πανεπιστήμιο.

Σε ατομικό επίπεδο, αυτή η εργαλειακή αντίληψη εκδηλώνεται με τη συνειδητή χρήση εκ μέρους πολλών πανεπιστημιακών της πανεπιστημιακής ιδιότητάς τους ως διαβατηρίου για άλλες, πιο προβεβλημένες ή πιο προσοδοφόρες διαδρομές ζωής (επέκταση κύκλου εργασιών στο ελεύθερο επάγγελμα που ασκεί παράλληλα ο πανεπιστημιακός, είσοδος του στην ενεργό πολιτική, διεκδίκηση υψηλών κρατικών θέσεων, κλπ).

Σε συλλογικό επίπεδο, η εργαλειακή αντίληψη εκδηλώνεται με τη μεταχείριση του πανεπιστημίου ως δεξαμενής άντλησης κρατικών στελεχών (προσέλκυση

πανεπιστημιακών σε θέσεις συμβούλων υπουργών, σε θέσεις επικεφαλής δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών και σε διευθυντικές θέσεις παντός είδους ιδρυμάτων, στελέχωση των κεντρικών μηχανισμών των πολιτικών κομμάτων κ. ά.)

6) Οι χώροι των πανεπιστημίων συχνά χρησιμοποιούνται για σκοπούς ξένους προς τη μετάδοση της γνώσης, την έρευνα και τη δημόσια επιστημονική συζήτηση (π.χ., μικρεμπόριο και διαφήμιση παντός είδους προϊόντων στα προαύλια ή στους διαδρόμους των πανεπιστημίων, χρήση αμφιθεάτρων κατά βούληση από ομάδες ή οργανώσεις άσχετες προς το πανεπιστήμιο).

7) Η διανομή ενός και μοναδικού συγγράμματος ανά μάθημα – σε προπτυχιακό επίπεδο - σε συνδυασμό με την υπανάπτυξη των πανεπιστημιακών και των υπόλοιπων δημόσιων βιβλιοθηκών περιορίζει ασφυκτικά τους διδάσκοντες αλλά και τους διδασκόμενους. Με ελάχιστες εξαιρέσεις, συνολικά στα ελληνικά πανεπιστήμια η βιβλιοθήκη δεν αποτελεί οργανικό μέρος του συστήματος διδασκαλίας και έρευνας.

8) Η διοικητική και γραμματειακή υποστήριξη της διδασκαλίας και της έρευνας συχνά θυμίζει παρωχημένη δημόσια υπηρεσία προηγούμενων δεκαετιών. Υπάρχει ελάχιστο προσωπικό σε σχέση με τις ανάγκες των πανεπιστημιακών τμημάτων, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις παρατηρείται σώρευση υποαπασχολούμενου προσωπικού σε κεντρικές υπηρεσίες των πανεπιστημίων αντί για τα επί μέρους τμήματα. Το προσωπικό αυτό έχει προσληφθεί ή μονιμοποιηθεί με πληθώρα διαδικασιών, με αποτέλεσμα την συνύπαρξη υπαλλήλων με πολύ διαφορετικά υπηρεσιακά καθεστάτα. Το προσωπικό συνήθως δεν

έχει σύγχρονες δεξιότητες, δεν επιμορφώνεται και δεν μετέχει μιας κουλτούρας σχετικής με τη διδασκαλία και την παραγωγή γνώσης, αλλά μιας - συνηθέστατης στη δημόσια διοίκηση - κουλτούρας αποξένωσης από το αντικείμενο της εργασίας του.

9) Γενικά, το ελληνικό πανεπιστήμιο είναι χώρος αναπαραγωγής μιας κουλτούρας αποξένωσης και αδιαφορίας. Πλήθος φοιτητών σπουδάζουν αντικείμενα για τα οποία δεν ενδιαφέρονται και τα οποία διάλεξαν, σχεδόν τυχαία, επιλέγοντας - το ένα μετά το άλλο - πανεπιστημιακά τμήματα από τον κατάλογο του μηχανογραφικού δελτίου που οι υποψήφιοι φοιτητές συμπληρώνουν κατά την τρέχουσα διαδικασία εισαγωγής στα πανεπιστήμια. Πλήθος καθηγητών έχουν το πανεπιστήμιο ως δεύτερη ή τρίτη απασχόληση, οι προτεραιότητες της οποίας υποχωρούν κάθε φορά που συγκρούονται με τις υπόλοιπες επαγγελματικές προτεραιότητες και υποχρεώσεις τους. Οι διοικητικοί υπάλληλοι αντιμετωπίζουν το πανεπιστήμιο ως μια πηγή εισοδήματος συμπληρωματική προς τις υπόλοιπες πηγές εισοδήματος που έχουν οι ίδιοι (δουλεύοντας σε δεύτερη δουλειά) ή τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς τους. Και τα πολιτικά κόμματα συχνά χρησιμοποιούν τις κινητοποιήσεις σχετικά με το πανεπιστήμιο και τις φοιτητικές εκλογές ως χώρο αναπαραγωγής του κομματικού ανταγωνισμού ανεξάρτητα από τις τρέχουσες ανάγκες του πανεπιστημίου και των φοιτητών.

10) Και τέλος, πάρα πολύ σημαντικό πρόβλημα είναι ότι, παρά τα ανωτέρω πειστικά ζητήματα, εδώ και λίγες δεκαετίες τα κονδύλια για την παιδεία και μάλιστα την ανώτατη παιδεία παραμένουν σε λίγο-πολύ σταθερά επίπεδα ως ποσοστιαία αναλογία των δαπανών του κρατικού προϋπολογισμού. Τούτο έχει αρνητικές επιπτώσεις στην ποιότητα

του παρεχόμενου εκπαιδευτικού έργου, αλλά, όπως ήδη σημειώσαμε, και στην ελκυστικότητα του επαγγέλματος του πανεπιστημιακού δασκάλου, το κύρος και οι αμοιβές του οποίου τείνουν να υποβαθμιστούν.

Το αξιακό πλαίσιο αυτής της έρευνας

Η έρευνα για την πανεπιστημιακή εκπαίδευση δεν είναι ούτε μπορεί ποτέ να είναι εντελώς άδεια κάποιου αξιακού περιεχομένου. Οι αξίες κατευθύνουν την έρευνα, δηλαδή συντελούν στην επιλογή των ερευνητικών ερωτημάτων, αλλά φυσικά δεν διαμορφώνουν τα εμπειρικά αποτελέσματα της ερευνητικής προσπάθειας. Τέτοιες αξίες είναι και οι εξής:

- η *ισότητα ευκαιριών πρόσβασης* στα πανεπιστήμια όλων των στρωμάτων του πληθυσμού και ιδίως εκείνων που μειονεκτούν,
- η *ενθάρρυνση* και η *επιβράβευση* των καλύτερων μεταξύ των φοιτητών και η *υποστήριξη* των φοιτητών που υστερούν στις επιδόσεις τους στα μαθήματα ή καθυστερούν χρονικά στις σπουδές τους γιατί εργάζονται ή γιατί είναι άτομα με ειδικές ανάγκες, κλπ.
- η *ισορροπία* ανάμεσα αφενός στη *γενική ανθρωπιστική μόρφωση*, χρήσιμη σε κάθε πολίτη ανεξάρτητα από τις εξελίξεις στην αγορά, και αφετέρου στην *επιστημονική εξειδίκευση*, απαραίτητη σε κάθε απόφοιτο πανεπιστημίου - μελλοντικό εργαζόμενο προκειμένου να ενταχθεί στην αγορά εργασίας, αντί να περιοριστεί στην υποαπασχόληση ή την ετεροαπασχόληση,

- η ουσιαστική *αυτονομία* των πανεπιστημίων έναντι της πολιτικής εξουσίας, ως χώρων διδασκαλίας και παραγωγής νέας γνώσης, και η αυτοτελής, αποτελεσματική και διαφανής *διαχείριση* των πανεπιστημίων ως σύγχρονων πολύπλοκων οργανισμών,
- η θεσμική *σταθερότητα* του πλαισίου λειτουργίας της ανώτατης εκπαίδευσης, η οποία θα συνδυάζεται με τη στοιχειώδη *ευελιξία* που απαιτείται για την προσαρμογή της έρευνας και της παρεχόμενης γνώσης στις διεθνώς μεταβαλλόμενες συνθήκες (νέες τεχνολογίες, μεταβολή προτεραιοτήτων ανάπτυξης εντός της Ε.Ε., κλπ) και
- η υψηλή και διαρκώς βελτιούμενη *ποιότητα* του παρεχόμενου διδακτικού έργου και της παραγόμενης νέας γνώσης στα πανεπιστήμια.

Η τελευταία αυτή αξία αποτελεί κύριο ζητούμενο της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.

Η ποιότητα της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης

Ως προς την ποιότητα της διδασκαλίας και της έρευνας στα πανεπιστήμια, αφετηρία της μελέτης μας είναι η ακόλουθη: η μέριμνα για τη βελτίωση της ποιότητας είναι δημοκρατική επιταγή. Εφόσον τα πανεπιστήμια, τα οποία αποτελούν αντικείμενο αυτής εδώ της έρευνας, στηρίζονται από οικονομική άποψη κατεξοχήν στη γενική φορολογία, τότε, όπως όλες οι δημόσια παρεχόμενες υπηρεσίες υπόκεινται ή θα έπρεπε να υπόκεινται σε κάποιου είδους λογοδοσία.

Τρεις γενικές αρχές που θα συντελούσαν στη δημοκρατικά αναγκαία, κοινωνικά απαραίτητη και οικονομικά χρήσιμη βελτίωση της ποιότητας της ανώτατης εκπαίδευσης είναι η *άμιλλα*, η *αξιολόγηση* και η *παροχή κινήτρων*. Εδώ δεν γίνεται λόγος για ανταγωνισμό μεταξύ των πανεπιστημίων ως εάν αυτά ήσαν ιδιωτικές οικονομικές

επιχειρήσεις, αλλά για εγρήγορσή τους, δεδομένων της δημοκρατικής επιταγής της λογοδοσίας (απόδοση λόγου στους πολίτες), που αναφέραμε αμέσως παραπάνω, και της προφανούς ανάγκης για προσαρμογή δομών, λειτουργιών και νοοτροπιών στην ελληνική ανώτατη εκπαίδευση εν όψει του ταχύτατα μεταβαλλόμενου διεθνούς περιβάλλοντος.

Άμιλλα

Αναλυτικά, ως άμιλλα νοείται η προσπάθεια κάθε πανεπιστημιακού ιδρύματος, σχολής ή τμήματος να διεκδικήσει τους καλύτερους φοιτητές, καθηγητές και ερευνητές και να αποδώσει το πιο ενδιαφέρον και ποιοτικά καλύτερο διδακτικό και ερευνητικό έργο. Πρόκειται για άμιλλα μεταξύ ελληνικών και ξένων πανεπιστημίων καθώς και μεταξύ ελληνικών πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, σχολών και τμημάτων που καλλιεργούν παρεμφερή ή ίδια γνωστικά αντικείμενα. Η άμιλλα αυτή πρέπει να οδηγεί στην διατήρηση και αναπαραγωγή της ανώτατης εκπαίδευσης ως κατεξοχόν χώρου επιστημονικής και πνευματικής αριστείας, με φιλοδοξία διαρκούς και ισότιμης συνομιλίας με το διεθνές ακαδημαϊκό γίγνεσθαι.

Αξιολόγηση

Ως αξιολόγηση νοείται η περιοδική σύγκριση των οργανωτικών και υλικοτεχνικών δομών, των διαδικασιών, του εκπαιδευτικού και διοικητικού προσωπικού, της επιστημονικής παραγωγής και γενικότερα των εκπαιδευτικών αποτελεσμάτων της λειτουργίας των πανεπιστημιακών και τεχνολογικών ιδρυμάτων και των επί μέρους

τμημάτων μεταξύ τους. Η αξιολόγηση μιας ακαδημαϊκής μονάδας (π.χ. ενός τμήματος ή ενός εργαστηρίου) πρέπει να περιλαμβάνει τόσο τη διαχρονική σύγκρισή της με προηγούμενες επιδόσεις της ίδιας ακαδημαϊκής μονάδας όσο και με συγκρίσιμα μεγέθη άλλων αντίστοιχων ακαδημαϊκών μονάδων άλλων χωρών-μελών της Ε.Ε. Είναι προφανές ότι κάποιου είδους αξιολόγηση είναι μια δημοκρατική και τεχνική αναγκαιότητα, χρήσιμη σε όλες τις συλλογικές προσπάθειες και σε οποιονδήποτε οργανισμό ή οργάνωση δεν θα ήθελε να περιπέσει σε αδράνεια ή απαξίωση. Προκύπτει επίσης η ανάγκη της αξιολόγησης από την αξίωση των φορολογουμένων πολιτών να γνωρίζουν πώς αξιοποιούνται οι πόροι που δαπανά το κράτος για την παροχή του δημοσίου αγαθού της ανώτατης εκπαίδευσης, καθώς και από την ανάγκη να διασφαλίζονται οι προϋποθέσεις για ανανέωση της γνώσης και καινοτομίες μέσα στα πανεπιστήμια.

Παροχή κινήτρων

Ως παροχή κινήτρων, τέλος, νοείται βέβαια τόσο η γενναιόδωρη χρηματοδότηση της ανώτατης εκπαίδευσης όσο και η διαφοροποίηση, αναγνώριση και ανταμοιβή της προσφοράς και της επίδοσης των διδασκόντων, αντί για την εξισωτική μεταχείριση όλων. Τούτο δεν σημαίνει απαραίτητα σύνδεση ενός τμήματος της αμοιβής των διδασκόντων με την παραγωγικότητα ούτε την αποβολή των λιγότερο παραγωγικών διδασκόντων και διδασκομένων από το σύστημα. Είναι όμως προφανές ότι σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο υποχρηματοδοτείται και στο οποίο σχεδόν όλοι οι διδάσκοντες, συχνά ανεξαρτήτως του έργου τους, εξελίσσονται - αργά ή γρήγορα - προς τις ανώτερες βαθμίδες και στο οποίο σχεδόν όλοι οι διδασκόμενοι εν τέλει αποφοιτούν

(με εξαίρεση όσους δεν επιθυμούν να αποφοιτήσουν), θα προκύψουν δυσμενείς συνέπειες. Μερικές από αυτές τις συνέπειες είναι οι εξής: βραχυχρόνια πολλοί διδάσκοντες και διδασκόμενοι αντιμετωπίζουν το πανεπιστήμιο εργαλειακά, μακροχρόνια μειώνεται η αφοσίωση όλων στο θεσμό και εν τέλει, από πολλές απόψεις, το πανεπιστήμιο λειτουργεί ως μια ακόμη δημόσια υπηρεσία.

Κατά την ίδια λογική, δυσλειτουργικό στην παροχή ορθολογικών κινήτρων για την παραγωγή υψηλής ποιότητας πανεπιστημιακού έργου θα ήταν ένα σύστημα που θα καθήλωνε φιλόδοξους και διεθνώς αναγνωρισμένους πανεπιστημιακούς ερευνητές σε μια λογική βραδυπορούσας εξέλιξης και επετηρίδας. Ένα τέτοιο σύστημα δεν θα επέτρεπε, λόγω γραφειοκρατικών δυσκαμψιών και υποχρηματοδότησης από εθνικούς και άλλους πόρους, τη συμμετοχή τους στη διεθνή επιστημονική έρευνα. Η εύλογη ανάγκη προστασίας της θεσμικής νομιμότητας δεν πρέπει να οδηγεί σε υπερβολικές διαδικαστικές καθυστερήσεις και ακαμψίες, που καθιστούν το ελληνικό πανεπιστήμιο, μαζί με την υποχρηματοδότησή του, ένα ιδιαίτερα αποθαρρυντικό, αν όχι απωθητικό εργασιακό πλαίσιο στα μάτια δυναμικών επιστημόνων. Η βελτίωση των υποδομών, των διαδικασιών λήψης αποφάσεων στο επίπεδο της διοίκησης των πανεπιστημίων, καθώς και της ποιότητας του τεχνικού και διοικητικού προσωπικού των ιδρυμάτων αυτών επίσης είναι μέρος του προβλήματος.

Η έλλειψη άμιλλας, αξιολόγησης και διαφοροποιημένης παροχής κινήτρων στο πανεπιστήμιο έχει γενικότερη αρνητική σημασία, δεδομένης της σημασίας του πανεπιστημίου ως διαύλου ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας και ως πηγής παραγωγής και διάχυσης νέων γνώσεων και ιδεών στην κοινωνία.

Αν το πανεπιστήμιο δεν είναι αξιόπιστος διάυλος κοινωνικής κινητικότητας για τα φτωχότερα στρώματα του πληθυσμού (αλλά οδηγεί στην ανεργία) ούτε προσελκύει τους δυναμικότερους από τους νέους ανθρώπους (οι οποίοι κατευθύνονται για σπουδές στο εξωτερικό ή – μετά από αυτές - σε αναζήτηση εργασίας κυρίως στον ιδιωτικό τομέα) ούτε παράγει σοβαρή νέα γνώση (η οποία είναι μόνον επείσασκη), τότε η ανώτατη εκπαίδευση δεν λειτουργεί ούτε ως πηγή κοινωνικής μεταβολής προς όφελος των σύγχρονων και των μελλοντικών γενεών.

Διάρθρωση και κεφάλαια της έρευνας

Η έρευνα αποτελείται από είκοσι πέντε (25) κεφάλαια διαρθρωμένα σε πέντε μέρη και ένα παράρτημα. Στην αρχή, μετά από αυτήν εδώ την εισαγωγή ο αναγνώστης μπορεί να δει τη γενική εικόνα της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στην Ελλάδα σε συγκριτική προοπτική.

Στο κείμενο με τίτλο «η πανεπιστημιακή παιδεία στην Ελλάδα σε συγκριτική προοπτική: Ιρλανδία, Πορτογαλία, Σουηδία, Τουρκία, Φιλανδία» (Αποστόλης Δημητρόπουλος) περιλαμβάνονται τόσο πίνακες με τα πιο πρόσφατα στοιχεία του ΟΟΣΑ (2005) για την πανεπιστημιακή παιδεία διεθνώς όσο και ειδικά τμήματα στα οποία όψεις του ελληνικού πανεπιστημιακού συστήματος συγκρίνονται, μία προς μία, με τις αντίστοιχες όψεις των πανεπιστημιακών συστημάτων της Ιρλανδίας, της Πορτογαλίας, της Σουηδίας, της Τουρκία και της Φιλανδίας. Καμία από τις πέντε χώρες αυτές δεν έχει πολύ μεγάλο μέγεθος ούτε αποτελεί μεγάλη πανεπιστημιακή δύναμη (όπως, π.χ., οι ΗΠΑ, η Γαλλία, η Γερμανία ή το Ηνωμένο Βασίλειο, χώρες με παλιά, πανεπιστημιακή

και ερευνητική παράδοση και δυνατότητα προσέλκυσης ξένων επιστημόνων και φοιτητών). Θα ήταν μάταιο να συγκριθεί η ελληνική περίπτωση με τέτοιες μεγάλες χώρες. Στην παρούσα έρευνα η επιλογή των χωρών δεν είναι τυχαία. Κάποιες παρουσιάζουν σπουδαστικές επιτυχίες με μεγάλη προβολή στον ελληνικό και διεθνή Τύπο (Φιλανδία), άλλες έχουν ιδιαίτερες μακροοικονομικές και κοινωνικο-προνοιακές επιδόσεις και έχουν προβληθεί στη χώρα μας ως εναλλακτικά «μοντέλα» (Ιρλανδία, Σουηδία), άλλες έχουν συγκρίσιμο οικονομικό επίπεδο ανάπτυξης (Πορτογαλία) και άλλες βρίσκονται σε προγενέστερο στάδιο ανάπτυξης και έχουν ένα ιδιότυπο σύστημα κρατικών και μη κρατικών ΑΕΙ (Τουρκία).

Τη γενική εικόνα των εξελίξεων στην Ευρώπη συμπληρώνουν, παρακάτω, τα κείμενα με τίτλο «ο ευρωπαϊκός χώρος ανώτατης εκπαίδευσης και η Ελλάδα» (Σοφία Αποστόλη) και «η διαδικασία της Μπολόνια και η εμπειρία των πρόσφατων μεταρρυθμίσεων της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στην Ευρώπη» (Αποστόλης Δημητρόπουλος). Σκοπός των δύο κειμένων είναι να δώσουν στον αναγνώστη, με απλά λόγια, ενημέρωση και προβληματισμό γιατί το τι είναι η διαδικασία της Μπολόνια (με μια παρουσίαση των σχετικών ευρωπαϊκών συναντήσεων από την Μπολόνια έως το Μπέργκεν μέσω Πράγας και Βερολίνου) και για το που βρίσκεται η ελληνική πανεπιστημιακή πραγματικότητα σε σχέση με αυτήν τη διαδικασία.

Πολύ συχνά όσοι συμμετέχουν σε δημόσιες συζητήσεις για την πανεπιστημιακή παιδεία μιλούν χωρίς καμία έννοια κόστους στο σκεπτικό τους. Η μελέτη μας, αντιθέτως, περιλαμβάνει δύο κείμενα που, μεταξύ πολλών άλλων συμπερασμάτων, μάς θυμίζουν ότι οι προτάσεις μεταρρύθμισης ή η αντίσταση στη μεταρρύθμιση έχουν κόστος. Το πρώτο κείμενο είναι «η μετάβαση των πτυχιούχων των ελληνικών ΑΕΙ στην αγορά εργασίας»

(Γιώργος Παγουλάτος – Δημήτρης Μπουρίκος). Το δεύτερο είναι «η οικονομική διάσταση της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στην Ελλάδα» (Δημήτρης Μπουρίκος).

Ειδικά για πολλούς από τους αποφοίτους συγκεκριμένων σχολών που μεταβαίνουν από τα ΑΕΙ στην αγορά εργασίας και πολλούς άλλους που θα ήθελαν να φοιτήσουν στο πανεπιστήμιο, αλλά για διάφορους λόγους δεν μπορούν, το κόστος είναι και κοινωνικό. Το ζήτημα αυτό εξετάζεται, μαζί με τα ζήτσημα της πρόσβασης της κοινωνίας στη γνώση και την έρευνα που παράγεται μέσα στο πανεπιστήμιο, σε ειδικό κείμενο με τίτλο «το ζήτημα της πρόσβασης στο ελληνικό πανεπιστήμιο: ελλείμματα και προκλήσεις» (Δημήτρης Μπουρίκος).

Η ανάπτυξη και βελτίωση της πανεπιστημιακής διδασκαλίας και έρευνας αποτελεί κοινή ευχή στις συζητήσεις για τη μεταρρύθμιση του πανεπιστημίου, αλλά θα παραμένει ζητούμενο, εφόσον δεν συνδέεται με τη βελτίωση δύο αλληλένδετων υπόβαθρων της λειτουργίας του πανεπιστημίου, δηλαδή της υλικοτεχνικής υποδομής και των βιβλιοθηκών. Δύο κείμενα της μελέτης μας, με συγκεκριμένες προτάσεις πολιτικής για τα ζητήματα αυτά, είναι το «θέματα υλικοτεχνικής υποδομής των ελληνικών πανεπιστημίων: μια σύντομη επισκόπηση» (Νίκος Σύψας) και το «συγγράμματα και βιβλιοθήκες» (Γιώργος Παγουλάτος – Δημήτρης Μπουρίκος – Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος). Η γενική εικόνα που αποτελεί το πρώτο μέρος της έρευνας του ΕΛΙΑΜΕΠ για τα ελληνικά πανεπιστήμια κλείνει με μια αποτίμηση του πρόσφατου νόμου (του 2005) για την αξιολόγηση στα ελληνικά ΑΕΙ με τίτλο «Ιεράρχηση και αξιολόγηση» (Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος).

Το δεύτερο μέρος της έρευνας αφορά ειδικότερα επιστημονικά πεδία και επίπεδα σπουδών (προπτυχιακό –μεταπτυχιακό επίπεδο), σε πανελλαδικό επίπεδο (ιστορικό του

επιστημονικού πεδίου, στοιχεία για σχολές, τμήματα, μέλη ΔΕΠ, φοιτητικό πληθυσμό, προγράμματα σπουδών, κλπ). Η έρευνα περιλαμβάνει ξεχωριστά κείμενα για τέσσερα επιστημονικά πεδία, με έμφαση στο προπτυχιακές σπουδές, τις εξής: «σπουδές επιστημών υγείας» (Νίκος Σύψας), δηλαδή κυρίως σπουδές στις έξι ιατρικές σχολές (και με μικρότερη έμφαση στις φαρμακευτικές και νοσηλευτικές σχολές), «σπουδές οικονομίας και διοίκησης επιχειρήσεων» (Γιώργος Παγουλάτος – Δημήτρης Μπουρίκος), δηλαδή σπουδές στις σχολές διοίκησης επιχειρήσεων και στα τμήματα οικονομικών σε όλα τα ελληνικά ΑΕΙ, «νομικές και πολιτικές σπουδές (Αποστόλης Δημητρόπουλος), δηλαδή σπουδές στις τρεις νομικές σχολές και στα τέσσερα τμήματα πολιτικής επιστημών της χώρας, καθώς και «πολυτεχνικές σπουδές» (ομάδα έρευνας του ΕΛΙΑΜΕΠ), δηλαδή σπουδές στα δύο πολυτεχνεία και στα τμήματα μηχανικών όλων των πολυτεχνικών σχολών της χώρας. Για αντικειμενικούς λόγους, χρόνου και προσωπικών δυνάμεων, δεν ήταν μέσα στις δυνατότητες της ομάδας έρευνας να άλλα επιστημονικά πεδία, όπως, π.χ., φυσική, μαθηματικά, χημεία, βιολογία, ιστορία-φιλολογία, θεολογία, παιδαγωγικά, καλές τέχνες, γεωπονική). Αυτό δεν σημαίνει ότι τα εν λόγω πεδία είναι άνευ σημασίας και ότι δεν θα έπρεπε στο μέλλον να καλυφθούν και αυτά με αντίστοιχες έρευνες. Τα κείμενα για τα τέσσερα επιστημονικά πεδία που περιλαμβάνονται στο δεύτερο μέρος της έρευνας, καθώς και το ξεχωριστό κείμενο με τίτλο «τα προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών» (Σοφία Αποστόλη), που τονίζει τα προβλήματα από την έκρηξη του ενδιαφέροντος για μεταπτυχιακές σπουδές, έχουν αρκετό εύρος και ποικιλία έτσι ώστε, παρά την απουσία ορισμένων επιστημονικών κλάδων, η εικόνα που αποκτάμε για το ελληνικό πανεπιστήμιο να είναι πολύπλευρη και σύνθετη.

Το τρίτο μέρος της έρευνας (που εκπονήθηκε από τη Χριστίνα Μπαντούνα), περιλαμβάνει ποσοτικές έρευνες και πλήθος στοιχείων που δεν έχουν παρουσιαστεί ξανά στο κοινό, καθώς και μικρότερες, πιλοτικές έρευνες. Τρεις από τις έρευνες αυτές είναι μεγάλες, δειγματοληπτικές μετρήσεις των στάσεων και αντιλήψεων για τα ΑΕΙ, που προέρχονται από ξεχωριστή διερεύνηση τριών δειγμάτων: τυχαίο πανελλαδικό δείγμα του γενικού πληθυσμού, απόφοιτοι ελληνικών ΑΕΙ, διευθυντές προσωπικού επιχειρήσεων. Η παρουσίαση των ερευνών γίνεται αναλυτικά για την καθεμία και συγκριτικά για όλες τις έρευνες μαζί σε ένα εκτενές, συγκριτικό κείμενο (Χριστίνα Μπαντούνα). Η σύγκριση γίνεται μεταξύ των στοιχείων των τριών ερευνών και όπου είναι δυνατό και με τα στοιχεία από τις υπόλοιπες δύο, πιλοτικού χαρακτήρα, έρευνες με συνεντεύξεις που πραγματοποίησε η ομάδα έρευνας του ΕΛΙΑΜΕΠ. Οι δύο αυτές έρευνες, που δεν είναι δειγματοληπτικές, στηρίχθηκαν σε προσωπικές συνεντεύξεις με μέλη ΔΕΠ από όλη την Ελλάδα και με εκπροσώπους εργατοϋπαλληλικών σωματείων (με σκοπό να «ακουστεί» και η γνώμη των κοινωνικών εταίρων στην αγορά εργασίας).

Στο προτελευταίο, τέταρτο μέρος της έρευνας παρουσιάζονται συμπεράσματα, διαπιστώσεις και προτάσεις πολιτικής. Στο κείμενο αυτό παρατίθενται και υποστηρίζονται ειδικότερα μέτρα πολιτικής που θα μπορούσαν να ληφθούν υπόψη σε μελλοντική απόπειρα μεταρρύθμισης, όχι τόσο του γενικότερου θεσμικού πλαισίου, όσο της οργάνωσης και λειτουργίας, της χρηματοδότησης, των προγραμμάτων σπουδών και των διαύλων επικοινωνίας και διασύνδεσης μεταξύ πανεπιστημίου, κοινωνίας και οικονομίας. Το εν λόγω κείμενο θα ήταν χρήσιμο για μια συζήτηση με γενικό ερώτημα «τα επόμενα βήματα μετά τον νόμο-πλαίσιο».

Το τελευταίο, τέταρτο μέρος της έρευνας έχει τη μορφή παραρτήματος και περιλαμβάνει κείμενα τεκμηρίωσης που είναι τα εξής: «Σύνοψη της έκθεσης της Φιλανδίας για το σύστημα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης» (Δημήτρης Μπουρίκος), «σύνοψη της μελέτης της ICAP για την ιδιωτική τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα (Δημήτρης Μπουρίκος) και «σύνοψη του κειμένου του Luc Soete, συμβούλου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, για την πανεπιστημιακή εκπαίδευση και έρευνα στην Ευρωπαϊκή Ένωση» (Αικατερίνη-Ευδοκία Πετρουνάκου). Το παράρτημα κλείνει με εκτενή βιβλιογραφία για τα πανεπιστήμια στην Ελλάδα και στην Ευρώπη (Ανδρονίκη Σωτηροπούλου με τη βοήθεια των Σοφίας Αποστόλη και Αικατερίνης-Ευδοκίας Πετρουνάκου). Η βιβλιογραφία περιλαμβάνει επιστημονικά άρθρα και βιβλία στα ελληνικά και στα αγγλικά, δημοσιεύματα του Τύπου και των ηλεκτρονικών ΜΜΕ, νόμους και εκθέσεις φορέων, υπουργείων και ελληνικών και ξένων οργανισμών, καθώς και μακροσκελή κατάλογο ηλεκτρονικών πηγών (ιστοσελίδων) φορέων, ερευνητικών κέντρων και πανεπιστημίων.

Επίλογος – Το πανεπιστήμιο ως σύστημα και η μεταρρύθμισή του

Πού καταλήγουν όλα αυτά και πώς συνδέονται μεταξύ τους τα νήματα της έρευνας του ΕΛΙΑΜΕΠ; Η ανά χείρας έρευνα καλύπτει αρκετά και διαφορετικά μεταξύ τους επιστημονικά πεδία ώστε να μπορεί κανείς να μιλήσει για ορισμένες γενικές τάσεις. Η πρώτη τάση που διαφαίνεται είναι η πολύ μεγάλη διαφοροποίηση του τρόπου διάρθρωσης των σπουδών και της οργάνωσης και λειτουργίας των ΑΕΙ που προσφέρουν αυτές τις σπουδές, διαφοροποίηση που προκύπτει όχι μόνο ανάμεσα στα διάφορα

επιστημονικά πεδία, αλλά και μεταξύ των σχολών και τμημάτων του ίδιου επιστημονικού πεδίου.

Η δεύτερη τάση είναι η συνύπαρξη πλήθους ειδικών - ανά επιστημονικό κλάδο - προβλημάτων, αλλά και διακλαδικών προβλημάτων, με νησίδες ποιότητας σε όλα τα επιστημονικά πεδία, πράγμα που, σύμφωνα με αυτήν εδώ την έρευνα, μας προσφέρει μια πιο ισορροπημένη εικόνα για τα ελληνικά πανεπιστήμια. Η έρευνά μας προτείνει στον αναγνώστη να σκεφθεί τις καλές πρακτικές που ανακαλύψαμε σε πολλές περιπτώσεις στα ελληνικά πανεπιστήμια. Παρά τον σχετικό δυσφημιστικό θόρυβο (δημοσιεύματα του Τύπου, διόγκωση μεμονωμένων περιστατικών διαφθοράς) που είναι συνολικά μειωτικό του έργου πανεπιστημιακών δασκάλων και ερευνητών, συνεχίζεται να παράγεται έργο σε πολλά τμήματα ή εργαστήρια των ελληνικών ΑΕΙ, των οποίων άλλωστε η μακροχρόνια συμβολή στην οικονομική ανάπτυξη του τόπου δεν αμφισβητείται.

Όλα τα μέρη της έρευνας προσφέρουν μια πιο ακριβή, εξισορροπημένη και διαφοροποιημένη – ανά πεδίο - εικόνα της κατάστασης στα ελληνικά ΑΕΙ. Η εικόνα που αναδύεται έτσι είναι χρήσιμη ως διορθωτική-συμπληρωματική συμβολή σε έναν διάλογο για τα πανεπιστήμια που έχει παραμείνει σε υπερβολικά γενικό και αφαιρετικό επίπεδο, χωρίς αποχρώσεις. Επίσης, όλα τα μέρη της έρευνας, τόσο εκείνα που στηρίζονται σε πρωτογενή στοιχεία (στάσεις και αντιλήψεις) όσο και εκείνα που στηρίζονται σε δευτερογενή στοιχεία (από το Υπουργείο Παιδείας, την ΕΣΥΕ, τον ΟΟΣΑ, κλπ) αναδεικνύουν οφθαλμοφανή προβλήματα όπως την κακή υλικοτεχνική υποδομή και την έλλειψη χρηματοδότησης των ελληνικών ΑΕΙ.

Αναδεικνύουν, επιπλέον, και μια ακόμα, λιγότερο προφανή, τάση, δηλαδή το πρόβλημα επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης ανάμεσα στο πανεπιστήμιο και την

κοινωνία. Το ελληνικό πανεπιστήμιο, παρά τις νησίδες ποιότητας για τις οποίες μιλήσαμε, είναι αρκετά εσωστρεφές. Αυτό σημαίνει ότι δεν αλληλοτροφοδοτείται με το ευρύτερο περιβάλλον του. Υπάρχουν βέβαια λαμπρές εξαιρέσεις (τα Πανεπιστήμια Αθηνών και Κρήτης συγκαταλέγονται στα 500 καλύτερα του κόσμου, το Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών ανήκει στις καλύτερες οικονομικές σχολές της Ευρώπης, έλληνες πανεπιστημιακοί κατέχουν υψηλότερες θέσεις σε ερευνητικά κέντρα και σε διοικητικούς και πολιτικούς θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης). Παρά ταύτα, το ελληνικό πανεπιστήμιο σήμερα δεν επικοινωνεί ικανοποιητικά ούτε διαρκώς με την αγορά εργασίας, με την ελληνική κοινωνία και με το διεθνές πανεπιστημιακό και ερευνητικό περιβάλλον.

Οι σκέψεις αυτές μάς οδηγούν στη αναλυτική παραδοχή, η οποία διατρέχει την παρούσα έρευνα, ότι η πανεπιστημιακή εκπαίδευση στις σύγχρονες κοινωνίες είναι ένα σύστημα. Στο εσωτερικό του συστήματος υπάρχουν πολλά υποσυστήματα, τα οποία αλληλεπιδρούν το ένα με το άλλο: επί μέρους πανεπιστημιακές σχολές και τμήματα με τα ξεχωριστά προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματά τους, διοικητικές, οικονομικές και τεχνικές υπηρεσίες, βιβλιοθήκες, εργαστήρια. Σε αυτά αντιστοιχούν συλλογικοί φορείς, όπως π.χ., καθηγητές, φοιτητές, διοικητικοί υπάλληλοι, βοηθητικό και τεχνικό προσωπικό.

Στο εξωτερικό περιβάλλον του συστήματος του πανεπιστημίου δρουν άλλα συστήματα τα οποία το επηρεάζουν τροφοδοτώντας το με εισροές πόρων καθώς και απαιτήσεων. Μέρη του εξωτερικού περιβάλλοντος είναι, για παράδειγμα, τα Υπουργεία Παιδείας & Οικονομικών, η κυβέρνηση (με εξουσία κατανομής δαπανών, θέσεων προσωπικού, αριθμών των εισακτέων φοιτητών, αλλά και με την πολιτική βούληση για

την κατά τόπους δημιουργία νέων τμημάτων και σχολών), τα πολιτικά κόμματα μέσω των φοιτητικών παρατάξεων, οι τοπικές κοινωνίες με τις προσδοκίες τους και η αγορά εργασίας με τη ζήτηση εργατικού δυναμικού με πανεπιστημιακή μόρφωση.

Το ελληνικό πανεπιστημιακό σύστημα δεν είναι αδρανές, καθώς προσαρμόζεται μακροχρόνια, αν και πιο αργά από ό,τι θα έπρεπε, στις πιέσεις του εξωτερικού περιβάλλοντος. Δεν θα ήταν ακριβές αν περιέγραφε κάποιος το σύνολο των ελληνικών ΑΕΙ ως μια «μαύρη τρύπα». Πρώτα από όλα, η μεταπολεμική ανάπτυξη της χώρας, αλλά και οι πρόσφατες επιτυχίες της (ένταξη στην ΟΝΕ, μεγάλα έργα, διοργάνωση Ολυμπιακών Αγώνων) δεν θα ήσαν δυνατές χωρίς ένα ευρύ δυναμικό επιστημόνων οι περισσότεροι από τους οποίους έχουν πτυχίο ελληνικού πανεπιστημίου. Έτσι, για παράδειγμα, παρά το ψηφιακό χάσμα που χωρίζει ορισμένες, σύγχρονες, τεχνολογικές και οικονομικές σχολές από άλλες, πιο παραδοσιακές σχολές, όλες οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες της χώρας έχουν ηλεκτρονικά συστήματα συνδεδεμένα μεταξύ τους και είναι δυνατή η αναζήτηση βιβλίων από βιβλιοθήκες διαφορετικών ιδρυμάτων. Άλλο παράδειγμα είναι η καθιέρωση «Ειδικών Λογαριασμών Κονδυλίων Έρευνας» σε όλα τα ελληνικά πανεπιστήμια, χάρη στους οποίους είναι δυνατή η διασύνδεση με ιδρύματα και φορείς του εξωτερικού, ιδίως στην Ε.Ε. Μέσω αυτών των σχετικά νέων θεσμών, που διαχειρίζονται τα σχετικά προγράμματα, τεχνογνωσία και οικονομικοί πόροι έχουν εισρεύσει στη χώρα μας. Μια άλλη θετική εξέλιξη για την κοινωνία, που δεν τονίζεται συχνά, είναι ότι η συντριπτική πλειονότητα των ατόμων της ηλικιακής κατηγορίας 18-24 ετών σπουδάζουν σε ΑΕΙ, σε ΤΕΙ, σε ιδιωτικά μεταλυκειακά ιδρύματα και σε πανεπιστήμια του εξωτερικού.

Πάντως, από τα παραπάνω καθίσταται φανερό ότι το σύστημα της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, όπως έχει διαμορφωθεί στη χώρα μας, είναι πολύπλοκο και ότι οποιαδήποτε απόπειρα μεταρρύθμισής του είναι σύνθετο εγχείρημα. Είναι πιθανό ότι οποιαδήποτε σφαιρική και ταυτόχρονη μεταρρύθμισή του, τόσο σε γενικό θεσμικό όσο και σε διαχειριστικό επίπεδο, θα αποτύγχανε, καθώς θα άγγιζε ταυτόχρονα πολλά από τα υποσυστήματα της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Θα δημιουργούσε σωρευτικές αντιδράσεις και επίσης θα προσέκρουε σε χρόνιες και δύσκαμπτες αδράνειες του συστήματος. Οι τελευταίες έχουν δημιουργηθεί από διαδοχικές, παρόμοιες αποφάσεις για τις βασικές παραμέτρους του συστήματος πανεπιστημιακής εκπαίδευσης (κονδύλια προσωπικό, θεσμικό πλαίσιο, κλπ.), επισωρεύοντας, εδώ και χρόνια, οργανωσιακές συνέχειες και νοοτροπίες ρουτίνας, οι οποίες είναι δύσκολο να καμφθούν μονομιάς και όλες μαζί. Άλλωστε, τα κείμενα για τα επιμέρους επιστημονικά πεδία, που περιλαμβάνονται σε αυτήν εδώ την έρευνα (π.χ. τα κείμενα για τις οικονομικές σπουδές και τις σπουδές επιστημών υγείας), μάς αποκαλύπτουν μια μεγάλη ανομοιογένεια μεταξύ σχολών και τμημάτων ακόμα και του ίδιου κλάδου, πράγμα που θα έπρεπε να αποθαρρύνει τη συνολική και ομοιόμορφη μεταρρύθμιση της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, στην Ελλάδα σήμερα.

Αυτά δεν σημαίνουν ότι η μεταρρύθμιση είναι αδύνατη, αλλά ότι μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας θα είχε μία μεταρρύθμιση στοχευμένη και συνεχής, η οποία θα εκτυλίσσεται σε μήκος χρόνου, ξεκινώντας από προτεραιότητες γύρω από τις οποίες υπάρχει συναίνεση και εστιάζοντας σε οφθαλμοφανή προβλήματα. Κλειδί για τις προτεραιότητες και τα προβλήματα προς επίλυση είναι προφανώς η απόστασή μας από

τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, η οποία στοιχειοθετείται από τα κείμενα συγκριτικού χαρακτήρα που περιλαμβάνονται στην παρούσα έρευνα.

Με βάση τα παραπάνω, οι επί μέρους στοχεύσεις της μεταρρύθμισης των πανεπιστημίων θα μπορούσαν να είναι κατά σειρά προτεραιότητας οι εξής::

- Η υποχρηματοδότηση των πανεπιστημίων από το κράτος, αλλά και η εσωστρέφεια των πανεπιστημίων που δεν αναζητούν εντατικά άλλες πηγές χρηματοδότησης (π.χ., κοινωφελή ιδρύματα ή Έλληνες του εξωτερικού). Η συζήτηση για την χρηματοδότηση των πανεπιστημίων από κρατικές ή μη κρατικές πηγές δεν μπορεί να μένει στο επίπεδο της συνταγματικής περιχαράκωσης της δημόσιας χρηματοδότησης και εν τέλει της κρατικής αφυδάτωσης των ΑΕΙ. Ένα μείγμα δημόσιων και ιδιωτικών χορηγών, η σύνθεση του οποίου θα καθοριζόταν από τα ίδια τα ΑΕΙ θα ήταν μια λύση. Η ρύθμιση του πρόσφατου προσχέδιου νόμου για τα ΑΕΙ για φορολογικές απαλλαγές σε περιπτώσεις χορηγιών προς τα ΑΕΙ είναι θετικό βήμα.
- Η διοικητική εξάρτηση των ελληνικών πανεπιστημίων από το Υπουργείο Παιδείας όσον αφορά τον αριθμό των εισακτέων φοιτητών και τις προσλήψεις τόσο διδακτικού όσο και διοικητικού προσωπικού. Η πολιτική εξάρτηση των πανεπιστημίων από τις κομματικά ελεγχόμενες φοιτητικές παρατάξεις επίσης περιστελλεί την αυτοτέλεια της πανεπιστημιακής ζωής. Είναι ενθαρρυντικό ότι έχει αρχίσει η συζήτηση για την αναδιάρθρωση των ειδικού βάρους (των

- ποσοστών) των διαφόρων κατηγοριών οι οποίες εκπροσωπούνται ή συμμετέχουν στη διοίκηση του πανεπιστημίου.
- Η έλλειψη μηχανισμών ελέγχου και διαφάνειας, πέραν εκείνων του δημόσιου λογιστικού, σε ότι αφορά την οργάνωση, τη λειτουργία και η διαχείριση των πανεπιστημίων. Η ρύθμιση του πρόσφατου προσχεδίου για τους οικονομικούς διευθυντές των ΑΕΙ είναι βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση. Η αυτοτέλεια των πανεπιστημίων έχει θεσπιστεί για να τα προστατεύει από το κράτος, όχι για να τα περιχαρακώνει από την κοινωνία.
 - Η ανυπαρξία μέσα σε κάθε πανεπιστήμιο επιτελικών μονάδων που να σχεδιάζουν σε βάθος χρόνου την ανάπτυξη του πανεπιστημίου σε συνάρτηση με την κοινωνία, την αγορά αλλά και τις εξελίξεις στο ευρωπαϊκό περιβάλλον (τάσεις του ευρωπαϊκού κοινού χώρου έρευνας, καινοτομίες συναφών ιδρυμάτων του εξωτερικού κλπ.). Παρόλα αυτά, υπάρχουν νησίδες ποιότητας στα ελληνικά ΑΕΙ και έχουν γίνει βήματα προόδου και σε διαχειριστικό επίπεδο (π.χ. βλ. Γραφεία Διασύνδεσης). Βέλτιστες πρακτικές ορισμένων πανεπιστημιακών τμημάτων ή σχολών μπορούν να αποτελέσουν πρότυπα για τα υπόλοιπα μέρη του συστήματος.
 - Η έλλειψη προσαρμογής των προπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών των ελληνικών πανεπιστημίων σε πέντε, τουλάχιστον, δραματικές μεταβολές, οι

οποίες έχουν λάβει χώρα την τελευταία δεκαετία, αν όχι εικοσαετία, κυρίως στην Ελλάδα, αλλά και αλλού. Οι έξι αυτές αλλαγές είναι οι εξής:

A) Η διόγκωση του αριθμού των εισακτέων και την μετεγγραφόμενων φοιτητών. Αυτό αποτελεί βαρύ πρόβλημα για τα ελληνικά πανεπιστήμια.

B) Η ανανέωση διεθνώς πολλών γνωστικών αντικειμένων είτε ως αποτέλεσμα της διαμόρφωσης καινούργιων επιστημονικών ειδικοτήτων με διεπιστημονικό χαρακτήρα είτε ως αποτέλεσμα της επιστημονικής έρευνας.

Γ) Η ζήτηση από την κοινωνία και την αγορά, όχι τόσο εξειδικευμένου προσωπικού, όσο προσωπικού που να διαθέτει πολυδύναμες γνώστες και δεξιότητες, δηλαδή προσωπικού που «έχει μάθει πώς να μαθαίνει». Το κράτος και τα ΑΕΙ ξεχωριστά δεν έχουν αφουγκραστεί όσο θα έπρεπε την κοινωνία. Οι επί μέρους δειγματοληπτικές έρευνες που περιλαμβάνονται σε αυτήν εδώ την έρευνα έχουν ένα πιλοτικό χαρακτήρα προς αυτήν την κατεύθυνση.

Δ) Το διευρυνόμενο χάσμα ανάμεσα στις γνώσεις και τον τρόπο μελέτης των αποφοίτων λυκείου, από τη μια μεριά, και τις απαιτήσεις του πρώτου έτους σπουδών στο πανεπιστήμιο από την άλλη.

Ε) Οι ταυτόχρονες και αντιφατικές τάσεις της γραφειοκρατικής υποβάθμισης και ιδίως του υπερβολικού συγκεντρωτισμού που, αν κρίνει κανείς από το προσχέδιο νόμου του Ιουνίου 2006, φαίνεται ότι επιδεινώνεται στον ίδιο τον κεντρικό κρατικό φορέα που ελέγχει εκ των άνω το πανεπιστημιακό σύστημα, δηλαδή στο Υπουργείο Παιδείας.

ΣΤ) Τέλος, η μείωση των κινήτρων για πανεπιστημιακή καριέρα, δηλ. της εισοδηματικής κατάστασης και του κοινωνικού κύρους του πανεπιστημιακού, πράγμα που στρέφει τα καλύτερα «μυαλά» της χώρας ή προς άλλα επαγγέλματα ή προς το εξωτερικό.

Αν τα ΑΕΙ ήσαν πιο εξωστρεφή, αν δηλαδή είχαν τρόπους να ανιχνεύσουν τη δυναμική της κοινωνίας, της αγοράς, του ευρωπαϊκού και διεθνούς οικονομικού, τεχνολογικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος και τις κατευθύνσεις που έχει πάρει η διεθνής επιστημονική έρευνα, τότε ίσως να είχαν διαγνώσει αυτές τις αλλαγές.

Είναι προφανές ότι υπάρχουν και άλλες επείγουσες προτεραιότητες και οφθαλμοφανή προβλήματα, όπως, για παράδειγμα, η έλλειψη βιβλιοθηκών, η ανυπαρξία οποιασδήποτε μέριμνας για συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση του διοικητικού προσωπικού των πανεπιστημίων και η απουσία μιας ενδιάμεσης, ανεξάρτητης αρχής, που θα δρούσε προστατευτικά για τα ΑΕΙ, καλύπτοντάς τα από τις παρεμβατικές τάσεις του κεντρικού κράτους σε όλο το φάσμα των σχέσεων ΑΕΙ και πολιτείας.

Συνοπτικά, οι μεταρρυθμίσεις των πανεπιστημίων θα πρέπει να είναι περισσότερες από μία. Το να αλλάξει ο νόμος-πλαίσιο θα ήταν το πρώτο, ανεπαρκές βήμα. Από εκεί και πέρα, οι μεταρρυθμιστικές παρεμβάσεις δεν μπορούν να έχουν ενιαίο χαρακτήρα για όλα τα επιστημονικά πεδία, για όλα τα επίπεδα σπουδών (προπτυχιακές, μεταπτυχιακές, διδακτορικές σπουδές) και συνολικά για τα 22 ΑΕΙ της χώρας. Οι στόχοι πρέπει να διαφοροποιηθούν, ακριβώς επειδή η πανεπιστημιακή πραγματικότητα είναι εσωτερικά πολύ ανομοιογενής. Σε αυτήν την κατεύθυνση είναι γραμμένες και οι διαπιστώσεις και προτάσεις πολιτικής που περιλαμβάνονται στο τέταρτο μέρος της έρευνας. Ωστόσο, η ακριβής ιεράρχηση των στόχων και το μείγμα των μεταρρυθμιστικών παρεμβάσεων στα πανεπιστήμια είναι θέμα κοινωνικού διαλόγου και πρωτίστως πολιτικής βούλησης, η οποία δεν θα αιφνιδιάζει με σφαιρικές και απρόβλεπτες κινήσεις όλο το σύστημα της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, αλλά θα αναδεικνύει τις καλές πρακτικές και τις νησίδες ποιότητας, που ήδη υπάρχουν στα ελληνικά πανεπιστήμια, και θα προχωρά σε εκείνες τις τομές που είναι ήδη ώριμες.